

Галина Зеленько

ЧИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗУВАЛИСЯ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ?

У пропонованій статті автор аналізує процес інституціоналізації політичних партій в Україні. Виокремлює етапи інституціоналізації, зовнішні (інкорпорацію політичних партій в політичну систему країни) та внутрішні (організаційну структуру) складові процесу інституціоналізації.

Ключові слова: політична партія, етапи інституціоналізації політичних партій, організаційна структура політичних партій.

***G. Zelenko If Political Parties Became a Political Institute in Ukraine?** In this article author analyses the process of institutionalization of political parties. Author gives stages of institutionalization, outside (incorporation political parties in political system of country) and inside (organization structure) components the institutionalization process.*

***Key words:** political party, the stages of institutionalization of political parties, the organization structure of political parties.*

Плюралістична політична система є інструментом вирішення наявних у суспільстві конфліктів і протиріч. Водночас не варто забувати, що дійсно демократична політична система з міцним багатопартійним ядром є і засобом, і

результатом демократичних процесів, формування структур громадянського суспільства, правової і соціальної держави, потужного середнього класу.

Проте повноцінними політичними акторами суб'єкти політичної системи стають за умови їх інституціоналізації, відповідно до відомої аксіоми: політика реагує лише на організовані інтереси. У пропонованій статті автор ставить за мету охарактеризувати процеси інституціоналізації політичних партій в Україні.

У політичній науці є ряд підходів до трактування політичних інститутів і рис процесу інституціоналізації. Найбільш загальне визначення поняття інституціоналізація (від лат. *institutum* – устрій, установа) – це процес визначення і оформлення організаційних, правових та інших структур для задоволення суспільних потреб, які стають засобом формування державно-правових структур і політичних рішень [1, с. 236]. У соціальному плані інститут трактується як колективна поведінка, яка через свою повторюваність і стійкість веде до утвердження певного соціального феномену і породжує відповідні правила поведінки у суспільстві. Наприклад, англійська звичка пити чай о п'ятій після обіду істотно вплинула на організацію праці і життєвий ритм британців загалом, так само як спека у країнах Південної Європи породила традицію обідньої сісти тощо.

Юридичне трактування інституту – формалізація очевидного і тривалого характеру відносин, уже визнаних у соціальному плані через нормативно-правове регулювання. В реальності співвідношення між двома значеннями інституту може мати два види наслідків: соціальний інститут безпосередньо не набуває правового закріплення; юридичний (політичний) інститут орієнтує майбутню поведінку людей на певні норми і правила, які фіксуються на нормативно-правовому рівні.

Процес інституціоналізації відбувається у три основні етапи:

- на першому етапі виникають потреби, задоволення яких вимагає спільних дій, що спонукає суспільних акторів до об'єднання;

- на другому етапі формуються загальні цілі, суспільні норми, зокрема правові, для забезпечення взаємодії відповідних суб'єктів;

• на третьому етапі встановлюється система санкцій для забезпечення реалізації норм і правил поведінки.

Тобто підвалина інституціоналізації – нормативність, яка є обов'язковим компонентом будь-якого інституту. Інституційна основа політичних партій – соціальні групи, в яких згуртовані громадяни з політично забезпеченими і юридично закріпленими правами і свободами. Звісно, що на інституційні форми впливає система звичаїв і моральних норм, які утвердилися у цьому суспільстві. Демократичні ж принципи організації влади сприяють формуванню інституційного режиму у вигляді політичних і правових установ, що забезпечують громадянам належну організовану участь в управлінні і контроль за діями влади [1, с. 236]. Тобто, інституціоналізація забезпечує неперервність певного типу зв'язків. У нашому випадку – соціальних зв'язків всередині суспільства, які дають підстави для утвердження зрозумілих і тому загальноприйнятих «правил гри». Якщо джерело влади перебуває не в людях, а в інститутах, то останні легко обмежити, а також виробити правила і механізми відтворення суспільних відносин. Саме інституціоналізовані відносини між політичними партіями, громадянами та органами державної влади, по суті, й становлять партійну систему.

В Україні з розвитком багатопартійності пов'язувалися великі надії на швидкий перехід до демократії після краху тоталітарного режиму та відходу КПРС з політичної арени. Водночас реальні процеси інституціоналізації політичних партій та становлення партійної системи виглядають вкрай суперечливо. Тут слід звернути увагу на кількісні (формальні) та якісні (фактичні) характеристики цього процесу.

Процес інституціоналізації політичних партій в Україні хронологічно, на нашу думку, поділяється на чотири етапи: 1) 1990 – 1997 рр.; 2) 1997 – 2004 рр.; 3) 2004 – 2010 рр.; 4) з 2010 рр.

Перший етап – 1990 – 1997 рр. пов'язаний з відміною статті 6 Конституції СРСР, в якій було зафіксоване монопольне становище КПРС на політичну владу. Тому вже вибори до Верховної Ради УРСР у 1990 р. відбувалися на змагальній основі. Тоді кандидатам від Комуністичної партії Української РСР протистояли прихильники реформаторської течії всередині самої компартії («Демократична платформа»), а також представники широкого за своїми орієнтаціями суспільно-політичного руху – Народний Рух України.

Повністю багатопартійними і змагальними були дострокові парламентські вибори 1994 р. На час проведення цих виборів уже було зареєстровано 30 політичних партій, тоді як у 1990 р. поряд з КП УРСР офіційно існувала лише Українська республіканська партія.

Завдяки тому, що вибори відбувалися на мажоритарній основі абсолютної більшості, до парламенту потрапили представники 14 політичних партій. Проте лише шість політичних партій висунули своїх кандидатів офіційно (КПУ, НРУ, СПУ, УРП, КУН, Партія праці), оскільки жодна політична партія не мала необхідної кількості депутатських мандатів для формування стійкої більшості. Тому голосування в парламенті було ситуативним. Депутати парламенту були об'єднані у 10 фракцій. Показово, що лише дві партії – КПУ та НРУ – мали достатню кількість мандатів для створення власних фракцій.

Фактичний же бік цього процесу мав такий вигляд: протягом 1990-х рр. домінували т.з. «непартійні уряди», коли уряд формувався нібито за професійним принципом, реально ж – за принципом лояльності до Президента України, який фактично й був главою уряду, хоча формально цих повноважень не мав. Це перешкоджало питанню формування політичної відповідальності уряду, який спирався б на підтримку певних партій у парламенті.

Штучне відсторонення партій від політичної конкуренції уповільнило й деформувало розвиток партійної системи і спричинило утвердження суто українського поняття «партія влади» – провладні партії, які створювалися окремими політиками для політичного прикриття і обслуговування інтересів влади.

Другий етап інституціоналізації політичних партій пов'язаний з прийняттям нового Закону «Про вибори народних депутатів України» у 1997 р., відповідно до якого було запроваджено змішану лінійну виборчу систему у співвідношенні «50 на 50». Внаслідок застосування цієї виборчої системи у парламентських виборах взяли участь 21 партія і 9 виборчих блоків, які об'єднали 19 політичних партій. Це стало стимулом до утвердження політичних партій як політичних акторів.

Парламентські вибори 2002 р. сприяли утвердженню нових тенденцій у розвитку партійної системи країни. Формально кількість політичних партій істотно збільшилася –

до 120, розрослася й інфраструктура політичних партій. Проте критерієм поділу цих партій на опозиційні та проурядові став критерій ставлення знову ж таки до політики глави держави. Такого поняття, як «розділене правління», що характерно для країн Західної і Центрально-Східної Європи (глава держави і уряд за результатами парламентських виборів представляють різні – опозиційні – політичні сили) в державі не існувало і не могло виникнути, оскільки уряд формувався на «позапарламентській основі». Таким чином, партії не виконували однієї з основних функцій – владної, що унеможливило їх повноцінну інкорпорацію в процеси прийняття політичних рішень і свідчило про суто формальну роль політичних партій у політичній системі – партії не стали повноцінними політичними акторами.

Всупереч наявності функціонально дещо обмежених парламентів, в Україні протягом 1990-х рр. оформилися основні партійно-політичні течії. Проте система партій була вкрай нестабільною і сплуралізованою. Основною перешкодою, на наш погляд, була відсутність ефективних інструментів інституціоналізації партійної системи. По-перше, спрощеною залишалася процедура реєстрації; по-друге, реєструючий орган (Міністерство юстиції України), реєструючи політичну партію, ретельно не перевіряв реалістичність поданих списків і протоколів і за бажання можна було зареєструвати будь-яку політичну силу. Згадаймо, як на початку 2005 р. під час спроби зареєструвати політичну партію «Пора» близько третини прізвищ, поданих у списку, виявилися фальшивими. Інший приклад – в Україні – єдиній країні у світі – офіційно зареєстровано партію анархістського спрямування «Партія анархістів України». По-третє, за відсутності у Президента реальних підстав для розпуску парламенту (парламент міг бути розпущеним тільки за умови, якщо протягом 30 днів не розпочав пленарних засідань), з одного боку, та відсутності імперативного мандата (у частині відкликання депутата), з іншого, у чіткому внутрішньому політичному структуруванню парламенту не було необхідності. Також обмежені повноваження парламенту щодо виконавчої влади не було фактором, який формував потребу виразної партійної політики.

Третій етап тривав від прийняття Закону «Про внесення змін до Конституції України» у грудні 2004 р. (переходом до парламентського принципу формування уряду) і наступним

переходом до пропорційної виборчої системи органів представницької влади усіх рівнів, що стало стимулом для інституціоналізації політичних партій. Незважаючи на те, що конституційна реформа розбалансувала політичну систему і призвела до перманентної політичної кризи, яка тривала в Україні з 2005 по 2010 рр., що гальмувало процеси прийняття політичних рішень, для інституціоналізації політичних партій це мало позитивне значення. Політичні партії стали більш «впізнаваними», виділилися потужні політичні партії, які мали відносно сталий електорат і дійсно артикулювали певні соціальні групи, підвищився рівень політичної конкуренції у суспільстві.

Водночас, пропорційна виборча система у модифікації, запровадженій в Україні, із формуванням загальнонаціонального виборчого округу, закритими партійними списками, відсутністю преференційного голосування – призвело до мінімізації зв'язку між партією та її електоратом. Підтвердженням цьому є той факт, що протягом 1994 – 2010 рр. кількість громадян, які вважають, що в Україні немає партій, яким можна довірити владу, збільшилася з 28% до 33,1% [1, с. 488]. Очевидно й те, що партії, за висновком українського соціолога О.Резніка, не вважають за потрібне підтримувати постійний безпосередній зв'язок з виборцями [2, с. 236]. Тим більше, що в масштабах країни це вимагає великих коштів. Достатньо використовувати можливості ЗМІ для підтримки власного іміджу. Тут очевидно, що у хід ідуть будь-які засоби боротьби за виборця.

Проте з формального погляду, якщо дотримуватися висновків Р. Роуза і Т. Маккі, які стверджують, що говорити «про інституціоналізацію партій у тому разі, якщо вона принаймні тричі бере участь у виборах» [3, с. 536], то інституціоналізація партійної системи і, відповідно, політичних партій в Україні відбулася. Зокрема, спираючись на концепцію цих дослідників, переконливо це доводить у своєму дослідженні відома українська дослідниця І.Бекешкіна. Так з-поміж 187 політичних партій, які сьогодні зареєстровані Міністерством юстиції України, у всіх трьох останніх електоральних циклах (парламентські вибори 2002 р., 2006 р., 2007 р.) брали участь 11 політичних партій. Також у кількісному відношенні можна вважати розвинутою партійну інфраструктуру. На 2008 р. в Україні зареєстровано 15 867 місцевих осередків політичних партій [4, с. 133].

Водночас, більшість з парламентських політичних партій (виборчих блоків) мають сталий електорат, що є свідченням політичної структуризації суспільства.

Але чи змінилося ставлення громадян до політичних партій? Як засвідчують соціологічні дослідження, нині проявляється (хоча й не стійка) тенденція до збільшення кількості громадян, які є членами політичних партій. Якщо у 2008 р. – 2,8%, то у 2010 р. – 3% громадян [5, с. 488]. Зважаючи, що від початку 1990-х рр. ця цифра жодного разу не перевищувала 2% (винятком є лише 2004 р., що пов'язано з т.з. «помаранчевою революцією»), можна стверджувати, що це свідчення суттєвого підвищення інтересу, а значить і довіри до політичних партій. Якщо ж звернутися до тих Самих досліджень Інституту соціології НАН України, то кількість громадян, які вважають, що «багатопартійна система Україні не потрібна», протягом 1994 – 2010 рр. збільшилася з 29,8% до 46,3%. Відповідним чином змінилася й кількість тих, хто вважає, що Україні багатопартійна система потрібна: з 36,1% до 21,0% [5, с. 488]. Проте на запитання, чи є в Україні серед наявних на сьогодні політичних партій і рухів такі, яким можна довірити владу, у 1994 р. 13,9% респондентів відповіли позитивно, у 2010 р. 29,9% також дали ствердну відповідь [5, с. 488], що загалом свідчить про підвищення ролі політичних партій як посередницьких структур між державою та суспільством.

Проте українські громадяни стабільно голосують так, що жодна політична сила не набирає абсолютної більшості у парламенті (більше 50%) і сформувати однопартійний уряд, що змушує політиків формувати внутріпарламентські коаліції. Це сприяє функціонуванню хоч і хиткого, та все ж плюралістичного парламентаризму [2, с. 236]. Водночас, хоча в Україні на парламентських виборах, які проводилися на пропорційній основі, до вищого представницького органу потрапляло по 5 політичних блоків (партій), що є нормою для більшості парламентських країн Європи, парламент залишається слабо структурованим і з високим рівнем конфліктного потенціалу. Причина, на наш погляд, у недорформованості власне Конституції України у редакції 2004 р., коли не було заборонено перехід депутата із фракції у фракцію. Звісно, така норма не є демократичною за висновками Венеційської комісії, проте для України це була необхідна

міра, яка б дисциплінувала депутатів і сприяла підвищенню культури парламентської діяльності, процесу законотворчості і політичному структуруванню суспільства.

Четвертий етап інституціоналізації політичних партій України зумовлений скасуванням політичної реформи 2004 р. Конституційним Судом України. З поверненням до позапарламентського принципу формування уряду (відповідно до Конституції України 1996 р.) парламентські партії знову позбавлені можливостей впливу на формування політичних рішень і, відповідно, політичної відповідальності за характер цих рішень. Тому наразі, на переконання автора, відбувається процес деінституціоналізації політичних партій. Поки що відсутні соціологічні дані щодо ставлення громадян до політичних партій після відміни конституційної реформи. Проте гіпотетично можна вважати, що подальший партієгенезис в Україні буде розвиватися за логікою другого етапу, що було охарактеризовано вище.

Інший аспект процесу інституціоналізації політичних партій в Україні стосується внутрішньої організаційної структури політичних партій і виконанням партіями внутрішньопартійних функцій, аналіз яких необхідний для відповіді на питання, «чи інституціоналізувалися політичні партії в Україні?».

Так, згідно зі ст. 36 Конституції України, «політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян і беруть участь у виборах». Вони (самостійно чи об'єднані у блоки) є єдиними конституційними і поки що єдиними суб'єктами виборчого процесу (умови пропорційної виборчої системи).

За інформацією Міністерства юстиції України станом на 1 червня 2011 року в державі зареєстровано 187 політичних партій. Однак в усіх регіонах України регіональні структурні утворення мають лише 27 політичних партій. Діяльність 35 політичних партій поширюється на менше ніж половину регіонів України (від 13 до 1). Не мають жодного зареєстрованого структурного утворення 11 політичних партій. Найбільшу кількість зареєстрованих обласних, районних, міських організацій мають політичні партії в таких областях, як Донецька – 1709, Дніпропетровська – 1262, Київська – 1152, Харківська – 1119, Одеська – 1084. В Автономній Республіці Крим зареєстровано 77 республіканських та 757 районних у містах органі-

зацій. У місті Києві зареєстровано 96 міських та 489 районних організацій, у місті Севастополі – 71 міську та 96 районних організацій політичних партій [6].

Але великі, на перший погляд, цифри щодо кількості політичних партій – не відображають місця політичних партій в українському суспільстві. Більше 80% громадян України протягом 1993 – 2010 рр. не входили до жодної політичної партії чи громадської організації. Сам по собі цей показник не надто відрізняється від показників партійного членства у низці інших країн. Однак турбує те, що рівень підтримки механізмів прийняття політичних рішень (процедур демократії) залишається вкрай низьким.

Спираючись на багаторічні дослідження Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), акцентуємо увагу на найбільш проблемних моментах. Так, серед проблем, що заважають нормальному функціонуванню політичних партій, самі партійні активісти найчастіше називають недосконалість законодавства про політичні партії, протидію з боку органів влади та відсутність постійного фінансування.

Чи не найуразливішою ланкою партійної системи є **партійна ідеологія**, яка в українських реаліях набуває вигляду досить нетрадиційних сполучень – ліві консерватори, праві ліберали, «зелені» бізнесмени, жінки, що не відстоюють гендерної рівності тощо. Не дивно, що у свідомості мас закріплюються лише поодинокі ідеологічні стереотипи, даючи «своїм» партіям стабільний електорат. Однак саме брак системи чітко ідеологічно ідентифікованих політичних партій призводить до формування антипартійних стереотипів масової свідомості. Натомість ідеологія заміщується постаттю партійного лідера, з відходом чи зміною якого нерідко розпадається вся партійна споруда. Інший спосіб заміщення партійної ідеології є належність до влади. Відхід від влади означає відтік членів партії або її розвал. Так сталося свого часу з Народно-демократичною партією, Соціалістичною партією України та ін.

В українських реаліях більшість політичних партій нехтують постійною роботою партійного будівництва і намагаються виграти вибори, починаючи активно працювати над створенням власного іміджу лише з початком чергової виборчої кампанії. В ході виборчої кампанії більшість політичних партій припускається хибної тактики: їх інтерес до громадської думки обмежується лише рейтингами, відповідно до показників яких коригуються передвиборчі зусилля або ж створю-

ються і поширюються «правильні» рейтинги. У період між виборами політичні партії майже не роблять послідовних кроків у напрямі інформування громадян про власну діяльність. Найчастіше це епізодичні інформаційні приводи, які дають можливість «засвітитися» партії. Зокрема, парламентські вибори 2002, 2006 та 2007 рр. показали різке зростання витрат політичних партій на застосування виборчих технологій і залучення професійних політичних технологів, політичну рекламу в ЗМІ. Водночас, ці вибори продемонстрували скептичне ставлення виборців до політичних брендів і великий розрив між витраченими на технологічний підхід ресурсами і одержаними результатами.

Також політичні партії виявляються хронічно не спроможні сформулювати чітку, переконливу і реалістичну програму, яка б вирізняла їх серед інших партій і давала виборцям відповіді на запитання щодо курсу і намірів цієї партії. 25% опитаних IFES громадян вважають, що жодна політична партія не має чітких пропозицій щодо вирішення проблем, які стоять перед країною, а 23% опитаних було важко відповісти на це запитання. Лише 18% опитаних вважають, що такі пропозиції мають більшість політичних партій, а 34% – що «деякі з партій» [7].

І навіть незважаючи на те, що останній Закон «Про вибори народних депутатів України» значно розширив можливості політичних партій щодо контролю за дотриманням виборчого законодавства і забезпечення виборчих прав громадян і політичні партії отримали право брати участь у формуванні виборчих комісій і делегуванні офіційних спостерігачів для роботи на кожній виборчій дільниці, переважна більшість партій виявилася неспроможною реалізувати ці можливості й охопити своїми представниками усі 33 тисячі виборчих дільниць.

Водночас, українські політичні партії приділяють недостатньо уваги виборам до місцевих органів влади. Брак організаційної спроможності та особистостей, які могли б достойно представляти партію на місцевому рівні, призводить до того, що більшість політичних партій беруть лише епізодичну участь у змаганні за 430 тисяч виборчих посад депутатів та голів міських, районних, обласних, сільських, селищних рад. Таким чином, імідж політичних партій України формується у безпосередньому зв'язку з іміджем вищих органів влади. Незадоволення політикою уряду, роздратування поведінкою бага-

тьох чиновників обертається негативною реакцією щодо існування і діяльності партій взагалі.

У рамках проекту «Сприяння розбудові аналітичної та організаційної спроможності політичних партій» було проведено низку обговорень і експертних фокус-груп за участі активістів регіональних і місцевих осередків політичних партій демократичного спрямування. Результати цього моніторингу невтішні. Більшість місцевих партійних структур існують від виборів до виборів, значною мірою на ентузіазмі й зусиллях їхніх активістів, без належної системної організаційної роботи, в умовах різко обмеженого фінансування і браку внутрішньопартійної комунікації – між керівництвом партії й функціонерами та активістами на місцях, які б мали працювати й доносити ідеологію, стратегію, тактику, взагалі слово про існування цієї політичної партії до потенційних виборців.

Після виборів 2002 р. більшість партій згорнули активну діяльність. Тимчасом активісти регіональних і місцевих осередків політичних партій наголошують на необхідності інтенсивнішої комунікації по всій партійній вертикалі, візитів лідерів партій у регіони і більшої уваги до місцевих проблем. Відповідно до результатів наведеного вище опитування IFES, 48% громадян відповіли заперечно на запитання «Чи є такі політичні партії, що приділяють увагу розв'язанню проблем місцевості, у якій Ви проживаєте?», а 37% не змогли відповісти на нього взагалі і лише 7% дали позитивну відповідь [7].

Істотною проблемою для посилення ролі політичних партій є брак їх інституціональної спроможності. Комітет виборців України (КВУ) в рамках програми «Демократичний моніторинг» щорічно проводить моніторинг стану та проблем діяльності політичних партій в Україні. Об'єктом моніторингу є лише ті партії, які, на думку КВУ, відповідають загальноприйнятим стандартам політичних партій і мають ідеологію, за якою цю партію можна відрізнити від інших, відносно стабільну електоральну базу, визначене ставлення до влади – як центральної (конкретно до Президента та уряду), так і місцевої, стабільну організаційну структуру – розвивають регіональні організації, ведуть облік кадрів та іншу регулярну організаційну роботу, мають партійні ЗМІ. За цими ознаками КВУ виділив 13 партій (КПУ, СПУ, СДПУ(о), «Батьківщина», УРП, «Собор», «Трудова Україна», Партія регіонів, Аграрна партія України, НДП, НРУ, УНР, ПРП, ПЗУ) і здійснив моніторинг

діяльності їх обласних осередків. Усього у процесі дослідження було проаналізовано діяльність понад 300 центральних органів та місцевих осередків політичних партій України.

За наслідками моніторингу встановлено, що найбільше представництво в обласних та районних державних адміністраціях мали у різні періоди СДПУ(о), НДП, Партія регіонів, Батьківщина, «Наша Україна». Під час проведення моніторингу спостерігалось у різні періоди стрімке зростання кількості чиновників, які оформлювали членство в «партії влади» – Партії регіонів України, пізніше у «Батьківщині», «Нашій Україні». Однак партійність переважної більшості державних службовців має суто номінальний характер. Чиновники доволі часто змінюють партійність, переходячи з однієї до іншої партії, керуючись насамперед близькістю партії до влади.

З погляду освітнього рівня партійних функціонерів, у 80% випадків керівництво та рядові працівники обласних, районних осередків політичних партій мають вищу освіту. Рівень освіченості керівних керівників партії, звичайно ж, позитивно позначається на іміджі політичної партії. Однак спеціальні навички роботи в партійних структурах мають далеко не всі. Найбільш досвідченими, за результатами моніторингу, є функціонери Партії регіонів, «Батьківщини», КПУ, «Нашої України», СПУ. Водночас результати моніторингу засвідчили, що партії, які не належать до «партії влади» змушені розвивати горизонтальну та вертикальну партійну інфраструктуру і є більш досвідченими у плані апаратної роботи, тимчасом як «партії влади» створення партійної інфраструктури підміняють адміністративним ресурсом.

Водночас, усі партійні організації майже не дбають про навчання своїх кадрів, вдаючись до різноманітних тренінгів епізодично. У багатьох політичних партіях України зберігається надзвичайна плінність кадрів. Передусім це стосується партій, які об'єднані в партію не на основі ідеологічного критерію, тобто в партіях, які перебували найближче до «партії влади» або самі були такими. Часто цілі осередки якоїсь із цих партій переходять до іншої, що породжує неприязнь між цими нібито союзницькими структурами.

Варто звернути увагу й на те, що основні фінансові надходження до осередків політичних партій формуються з добровільних пожертвувань від представників малого і середнього бізнесу (35%), надходжень від центральних керівних органів

(55%), продажу партійної преси (5%), членських внесків (5%). У 60% обласних організацій партій працюють від 2 до 10 найманих працівників [8].

Деякі партії мають «партійні холдинги» – мережі громадських структур (молодіжні, жіночі, спортивні, ветеранські тощо), які перебувають під контролем партії, мережі економічних структур, що перебувають під впливом партії, регіональних партійних осередків чи партійних лідерів, всеукраїнських та регіональних ЗМІ. Серед наявних політичних партій до категорії «партійний холдинг» можна віднести Партію регіонів, КПУ, «Батьківщину», «Народну партію» (В.Литвин). Переважна більшість політичних партій є складовими фінансово-промислових груп.

Лише окремі політичні партії (Партія регіонів, «Батьківщина», КПУ, СПУ) мають всеукраїнські друковані ЗМІ зі значними тиражами і широкою мережею розповсюдження. Іншим партіям бракує професійного підходу у виданні та розповсюдженні регіональних партійних друкованих ЗМІ, єдиного збалансованого механізму в роботі регіональних партійних медіа, альтернативних мереж поширення регіональних партійних ЗМІ. Для них характерні низькі накладі регіональних партійних видань (у 80% випадків наклад регіональних партійних видань становить 1000-2000 примірників). Однак близько 80% регіональних партійних друкованих ЗМІ виконують роль внутрішніх бюлетенів і мають на меті інформування партійного активу, що унеможливорює їх вплив на електорат. Близько 35% партійних друкованих видань є т.з. «газетами під вибори» і невідомі широкому колу виборців [8].

Висновки. Отже, якщо досягнути двадцятирічну історію партієгенезису України, стає очевидним, що цей процес застиг на етапі інституціоналізації демократії, перші кроки у напрямі консолідації демократії і політичних партій як складової політичної системи, розпочаті у 2004 р., наразі фактично звернуті. Дійсно, на перший погляд, з'явилися нові політичні інститути, існує величезна кількість громадських організацій, покликаних артикулювати різноманітні суспільні інтереси, політичних партій. Але щодо демократичних процедур, то вони стали фарсом, завдяки чому в уявленні українських громадян тривалий час сама ідея демократії сплюндрована. Рівень песимізму серед українських громадян щодо ста-

ну демократії значно посилюється. Близько 60% з них вважає, що демократичнішою Україна не стає [9].

Державні структури, покликані захищати права та свободи громадян, в суспільній свідомості так і не стали виконувати належну їм функцію. Це засвідчують дані соціологічних опитувань. За загалом позитивного ставлення до демократії, більшість респондентів, водночас, критично ставиться до інструментальних можливостей вітчизняної демократії: 69% українців не вірять, що участь у голосуванні забезпечує їм вплив на процес ухвалення рішень у державі; 78% громадян взагалі не вірять або сумнівається, що такі люди, як вони, можуть мати вплив на рішення уряду.

Тобто, «електоральна демократія» (у термінах Л.Даймонда [10, с. 10]) спричинила значний дисонанс між формально існуючими демократичними політичними інститутами, легально діючими опозиційними партіями і відсутністю такої неодмінної для демократії якості, як наявність поля для відносно чесного електорального суперництва, здатного привести до відсторонення від влади правлячої партії. Тим самим порушується основний принцип демократії – принцип виборності, що в українських умовах поглиблює політичне відчуження. Організаційна ж структура абсолютної більшості політичних партій свідчить про те, що партіями вкрай епізодично виконується внутрішньопартійна функція.

Тому, відповідаючи на запитання, поставлене у заголовку статті, ми змушені констатувати, що процеси інституціоналізації політичних партій розпочалися, але наразі переживають у стагнацію. Причина у поверненні до позапарламентського принципу формування уряду після відміни т.з. «політичної реформи» 2004 р., коли головним критерієм класифікації політичних партій є не ідеологічний критерій, а критерій лояльності до політики Президента та уряду. Причому, за цих умов тип виборчої системи не має принципового впливу на процеси інституціоналізації політичних партій, оскільки конституційна конфігурація системи формування і прийняття політичних рішень не передбачає механізмів залучення саме політичних партій як колективних акторів до цього процесу. Також відсутність імперативного мандата в частині заборони переходу депутата представницького органу із фракції у фракцію або автоматична втрата депутатського мандата у разі виходу депутата із фракції (ця норма застосовується, наприклад, у Сеймі Республіки

Польща) не сприяє внутрішньому структуруванню парламенту і нівелює рівень депутатської відповідальності.

Повернення до змішаної знову ж таки лінійної виборчої системи у співвідношенні «50 на 50», що передбачається зареєстрованим у Верховні Раді законопроект «Про вибори народних депутатів України», у цій ситуації здатне знизити рівень політичного відчуження у країні, проте не стимулюватиме процеси інституціоналізації політичних партій. На наш погляд, така виборча система матиме необхідний ефект лише у поєднанні з розширенням на конституційному (законодавчому) рівні установчої функції парламенту у частині повернення до парламентського принципу формування уряду, оскільки цим самим нововведенням буде повернуто політичним партіям можливість повноцінного виконання однієї з основних функцій – поряд з представницькою – владну. Наразі ж, даючи оцінку ролі політичних партій, слід зазначити, що основні з них – це потужні угруповання, але які представляють не інтереси широких соціальних прошарків – а фінансово-промислових груп і які радше є «групами тиску», «групами – політичними лобістами», але не повноцінними політичними партіями.

---

1. Див.: Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

2. Див.: Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 336 с.

3. Див.: Rose R. Do Parties Persist or Fail? The Big Trade-Off Facing Organizations // When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations / Ed. by K. Lowson and P.H. Merkl. – Princeton University Press, 1988.

4. Див.: Consolidation of Democracy and Implementation of Democratic Reforms: the role of NGOs. Ukraine – Russian Federation – Belarus / Edited by A. Yevgenyeva. – Kyiv: Justinian, 2008. – 152 p.

5. Українське суспільство 1992 – 2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги – К., 2010.

6. Офіційний сайт Міністерства юстиції України // [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.minjust.gov.ua>

7. IFES / [Електронний ресурс] Режим доступу <http://www.ifes.com>

8. Наша громада (Видання Комітету виборців України. – 2007. – №8 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvu.org.ua>.

9. Опитування Міжнародної Фундації Виборчих Систем в межах проекту «Ставлення та очікування: Опитування громадської думки в Україні за 2010 р.». – К., 2011.

10. Даймонд Л. Пройшла ли «третья волна демократизации»? // Полис. – 1999. – №1. – С. 10 – 25.